

تحلیل خوشه‌ای کانون‌های جاذب گردشگری روستایی کوچ‌نشین (مورد مطالعه: بخش پاپی، سپید دشت لرستان)

سپیده امرایی - کارشناسی ارشد گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.
حوریه مرادی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.
سیامک شرفی - دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

تاریخ دریافت: ۰۶ تیر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۰۴ مهر ۱۴۰۲

چکیده

مقدمه: مقصدهای گردشگری کوچ‌نشین به عنوان بخش مهمی از نظام گردشگری و برآیندی از تحول و تطور پدیده‌ای مکانی-فضایی در پهنه‌ی فضا محسوب می‌شوند؛ که به واسطه تعادل در انتشار فضایی عوامل برانگیزاننده رشد و توسعه، شماری انبوه از جوامع میزبان مستقر در قلمرو جغرافیایی مقصد را نیز از تحولات و منافع توسعه گردشگری متأثر نموده و می‌توانند در شکل‌گیری تصویر مقصد نقشی با اهمیت ایفا نمایند.

هدف پژوهش: هدف از این پژوهش تحلیل خوشه‌ای کانون‌های جاذب گردشگری روستایی کوچ‌نشین بخش پاپی سپید دشت لرستان است؛ که در نهایت الگوی بهینه سازمان فضایی مقاصد گردشگری روستایی این ناحیه طراحی گردید.

روش‌شناسی تحقیق: روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و از نوع کاربردی بود. جامعه آماری این پژوهش را ۳۱۵ نفر از روستاییان ساکن در ۱۴ روستای منتخب منطقه (به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای) تشکیل می‌دادند. برای گردآوری داده‌ها از روش‌های میدانی و پرسشنامه‌ای استفاده شد که پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ محاسبه شد، که بیانگر مناسب بودن ابزار پژوهش بود. برای تحلیل داده‌ها از تحلیل خوشه‌ای، در محیط نرم‌افزار SPSS20 و برای ترسیم نقشه‌ها و الگوی سازمان فضایی مناسب گردشگری روستایی از نرم‌افزار ArcGIS استفاده شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: مقاصد گردشگری در نواحی روستایی سپید دشت لرستان (بخش پاپی) که بطور عمده متکی بر اکوتوریسم بودند.

یافته‌ها و بحث: یافته‌ها نشان داد که ساماندهی فضایی با درجه یک (توسعه فضایی با درجه زیاد) مربوط به دهستان‌های چم‌سنگر و تنگ‌هفت بود. ساماندهی فضایی با درجه ۲ (توسعه فضایی با درجه متوسط) مربوط به دهستان‌های بیشه و گریت بود و ساماندهی فضایی با درجه ۳ (توسعه فضایی با درجه ضعیف) مربوط به دهستان کشور بود.

نتایج: برای توسعه و ساماندهی فضایی گردشگری در بخش پاپی نیاز به یک انگاره (نگاه مداخله‌گر عوامل) برای توسعه فضایی است، به عبارتی برای ساماندهی فضایی در این منطقه داشتن یک نگاه سیستمی و یکپارچه به کلیه منابع و عوامل در فضا (منابع انسانی و منابع طبیعی) ضروری می‌نماید و نیازمند یک برنامه‌ریزی منطقه‌ای جامع است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل خوشه‌ای، ساماندهی فضایی، گردشگری روستایی، کوچ‌نشینان، بخش پاپی.

مقدمه

مشکلات همیشگی جوامعی همچون کشور ما که در مسیر حیات تاریخی خود، فراز و نشیب‌هایی سخت و دشوار تجربه نموده، نامالییات و شکست‌های گریبان‌گیری بوده که در تمامی مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی بر پیکره‌ی محیط اجتماعی و طبیعی این سرزمین نمایان شده است (افراخته و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۰)؛ در مواجهه با این مسایل، همواره پرسش‌هایی مطرح شده است از جمله اینکه چرا علی‌رغم همه‌ی سرمایه‌ها، داشته‌ها و بنیان‌های غنی محیطی اغلب عرصه‌های جغرافیایی (شهری و روستایی) ایران هنوز توسعه‌نیافته یا به عبارت دیگر، رشد اقتصادی و توسعه فضایی در مکان‌های جغرافیایی این سرزمین ناهمگون است.

در بطن مسائل و مشکلات کشور ما، بسیاری از این صاحب‌نظران توسعه معتقدند که توجه به صنعت گردشگری می‌تواند اهرمی اساسی برای به حرکت در آوردن جریان اقتصادی در کشورهای توسعه نیافته که دائم با مشکلات و متغیرهای موهومی و پیش‌بینی نشده مواجهند، باشد. آنان اذعان می‌دارند، گردشگری در هزاره جدید به بزرگترین منبع درآمد جهانی تبدیل خواهد شد که اقتصاددانان آن را سومین پدیده اقتصادی پویا و رو به رشد پس از صنعت نفت و خودروسازی می‌دانند (بهنام‌مرشدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷۸). براساس آمار و ارقام سازمان جهانی گردشگری، ارزش وجوه حاصل از گردشگری و سفر در دهه آینده، با سرعتی افزونتر از تجارت جهانی، بالاتر از سایر اقلام صادراتی متعلق به دیگر بخش‌های اقتصادی قرار می‌گیرد؛ به طوری که این صنعت توانسته است تاکنون بیش از یکصد فرصت شغلی مستقیم ایجاد نماید و مبنای تحولات اقتصادی - اجتماعی شگرفی در سراسر جهان گردد (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۹۹۵: ۲۱). بدین ترتیب، گردشگری و اقتصاد پیرامون آن، روند گذار از سنت به مدرنیته و پسامدرن را در عرصه‌های اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی تسهیل نموده و عملاً در همه موارد موجب ساختار شکنی می‌گردد (پاپلی‌یزدی و سقایی، ۱۴۰۲: ۹)؛ بنابراین با عنایت به جایگاه رفیع و روبه رشد گردشگری در بازار جهانی و نقش مؤثر آن در بروز تحولات مثبت ساختاری - کارکردی در کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه، لازم است با تکیه بر تنوع چشم‌اندازهای طبیعی و غنای موجود در میراث‌های مادی و معنوی هزاران ساله ایران، در راستای توسعه صنعت گردشگری، به گونه‌ای گام برداریم که با حذف یا تعدیل بازخوردهای منفی و احتمالی، سهم واقعی کشورمان را در عرصه رقابت‌های جهانی به دست آوریم (تقوایی و غفاری، ۱۳۸۹: ۸۱ - ۸۰).

مقصدهای گردشگری به عنوان بخشی مهم از نظام گردشگری و برآیندی از تحول و تطور پدیده‌ای مکانی - فضایی در پهنه‌ی فضا محسوب می‌شوند (ضیایی، ۱۳۹۳: ۸۴)؛ بنابراین، به منظور استفاده اثربخش از ظرفیت‌های گردشگری، تنظیم روابط/ پیوندها و نحوه‌ی آرایش فضایی مقصدها، کنترل پیامدهای رشد و توسعه پایدار گردشگری، توجه به توسعه و برنامه‌ریزی فضایی ضرورت پیدا می‌کند (ریستسکی و همکاران، ۲۰۱۲: ۳۷۶). گان (۲۰۰۲)، در کتاب خود با عنوان برنامه‌ریزی گردشگری، برای مقاصد گردشگری پنج عنصر کلیدی را شناسایی کرده و تأکید می‌کند که ارتباط بین آنها باید در برنامه‌ریزی مقصد مورد توجه خاص قرار بگیرد. این پنج عنصر عبارتند از: مرزهای منطقه‌ای مشخص و قابل تعریف؛ امکان دسترسی از بازار و برخورداری از کریدورهای حمل و نقل داخلی؛ مجموع جاذبه‌های محلی؛ نواحی خارج جاذبه‌ای و مبادی ورودی به منطقه (گان، ۲۰۰۲) که همگی آنها از ارکان تشکیل دهنده ساختار فضایی مقاصد گردشگری است که در ذیل برنامه‌ریزی توسعه نیازمند توجه ویژه هستند.

توسعه فضایی گردشگری نه تنها بستری را جهت ارضای نیازهای متنوع طیف بزرگی از گردشگران همسو با ظرفیت‌های گردشگری و جایگاه عملکردی هر یک از مقصدها در مقیاس ناحیه‌ای/ ملی فراهم می‌نماید، بلکه به واسطه‌ی تعادل در انتشار فضایی عوامل برانگیزاننده رشد و توسعه، شماری انبوه از جوامع میزبان مستقر در قلمرو جغرافیایی مقصد را نیز از تحولات و منافع توسعه گردشگری متأثر خواهد نمود (ضیایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۴ به نقل از تقوایی و غفاری، ۱۳۸۹: ۸۳). از دیدگاه لو و مک‌کرچر برخورداری منطقه‌ی مقصد از نوعی تعادل و توازن فضایی، در شکل‌گیری تصویر مقصد نقشی با اهمیت ایفا می‌کند. می‌توان بخش‌های مختلف یک منطقه‌ی مقصد را با آرایش فضایی در قالب گره‌ها، محورها و پهنه‌ها به تصویر کشید و خوشه‌بندی کرد؛ تجزیه و تحلیل جامعی از این خوشه‌بندی و نحوه ارتباط فضایی به ایجاد هویت مکانی و شفافیت بیشتر در تصویر کلی مقصد کمک خواهد نمود (لیو و مک‌کرچر، ۲۰۰۶). به این ترتیب سازماندهی فضایی به عنوان یکی از مباحث برنامه‌ریزی فضایی با دو هدف بهینه‌کردن آرایش مقصدها و بهینه‌کردن فعالیت‌ها و پیوندهای فضایی، در کانون توجه قرار می‌گیرد (ضیایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۵).

1. Risteski et al

2. Gunn

3. Lew & McKerecher

رشد و توسعه به ویژه در زمینه‌ی اقتصادی از واژگانی است که در سطح بین‌المللی، در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، میان پژوهشگران، برنامه‌ریزان، اقتصاددانان و جامعه‌شناسان به عنوان ستون بحث‌های مرتبط با رهایی از عقب‌ماندگی و شتاب در پیشرفت به کار گرفته می‌شود (خادم‌آدم، ۱۳۷۲: ۸۸). بدین‌سان، متأثر از روندهای غالب توسعه در سطح ملی، در مقیاس ناحیه‌ای نیز عدم تعادل‌های فضایی در بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و تجهیز مقصدهای (بالقوه) گردشگری نمایان است (ضیایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳). بنابراین، در قلمرو این پژوهش، نگاهی تأملی به وضعیت گردشگری استان لرستان این حقیقت را به وضوح نمایان می‌سازد، که علی‌رغم داشتن مناطق بکر طبیعی و جاذبه‌های گردشگری فراوان در روستاهای استان لرستان و بالاخص بخش پایی شهر سپید دشت (همچون آبشارهای (بیشه، گریت، نوژیان و وارک) واقع در روستاهای بخش پایی (سپید دشت)) که در برگیرنده مناطق روستایی پر جمعیت و قلمروهای کوچ‌نشینان با قابلیت گردشگری است؛ چالش‌های فراوانی در رابطه با توسعه‌یافتگی مقاصد گردشگری نواحی روستایی (نبود زیرساخت‌ها و امکانات توسعه‌ی گردشگری) وجود دارد و این سؤال اساسی پیش می‌آید که چرا علی‌رغم داشتن بی‌بدیل‌ترین سرمایه‌های طبیعی در این ناحیه برنامه توسعه‌ی در راستای انتظام فضایی (جهت دار کردن جریان اقتصادی گردشگری و جاذبیت بخشیدن بیشتر به نواحی روستایی) منطقه که به طور عمده در رابطه با رفع نیازهای محلی و ایجاد اشتغال مفید و مؤثر در لوای گردشگری باشد صورت نگرفته است؟ بنابراین، سازمان فضایی گردشگری بخش پایی شهر سپید دشت نیز شاهد بی‌نظمی‌های فضایی در پراکندگی منابع، جاذبه‌ها، محصولات و به ویژه خدمات پشتیبان گردشگری (عدم تعادل و نابسامانی در عملکردهای فضایی و عدم انتشار فعالیت‌های گردشگری و منافع ناشی از آن) و در نهایت فقدان شبکه‌ای مناسب و هم‌پیوند از مقصدهای گردشگری در این منطقه است. بدین‌سان، پژوهش حاضر با هدف ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری مبتنی بر واقعیت‌های جغرافیایی در بخش پایی، و به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که سازماندهی و توسعه فضایی مقاصد گردشگری در جوامع محلی چگونه می‌تواند منجر به ایجاد روزه‌های توسعه در نواحی پیرامون خود شود؟ بنابراین، به دلیل وجود گستره بسیار وسیع دارای ظرفیت گردشگری در این منطقه، شناخت و تحلیل سیستماتیک شکاف‌ها و حلقه‌های مفقوده‌ی سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در وضع موجود و در نهایت ارائه‌ی الگویی یکپارچه و متوازن از سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در گستره‌ی ناحیه را به عنوان هدف اصلی این پژوهش تعریف نموده تا بدین ترتیب بستر لازم برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار گردشگری در سطح محدوده مورد مطالعه فراهم شود.

در زمینه مباحث مرتبط با برنامه‌ریزی فضایی و به ویژه ساماندهی فضا، تحقیقات گسترده‌ای در عرصه دانش جغرافیا صورت گرفته است، ولی در قلمرو مقاصد گردشگری کمتر به موضوع مذکور توجه شده است. در زیر به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌گردد. پودینه و طولابی‌نژاد (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان بررسی اثرات گردشگری بر فضا و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش پایی شهرستان خرم آباد) و به این نتیجه رسیدند که گردشگری روستایی اثرات مختلفی بر فضا و کالبد سکونتگاه‌های روستایی در منطقه مورد مطالعه داشته است؛ بیشترین اثرات گردشگری و ورود گردشگران به منطقه مورد مطالعه به تریب مربوط به شاخص‌های تغییر در چشم انداز روستایی (۰.۵۶۸) و تخریب آلودگی محیط زیست روستایی (۰/۵۶۶) تغییر در شبکه معابر روستا (۰.۵۴۱) و تغییر در زیرساخت‌های روستایی (۰.۵۲۱) کیفیت مسکن (۰.۴۴۷) و تغییر در بافت روستا (۰.۳۸۲) بوده‌اند با این حال توسعه گردشگری در این منطقه بیشترین اثرات را بر چشم انداز روستایی داشته است. پیرداده-بیرانوند و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان پیشروان‌های توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری (مورد مطالعه: روستای ایستگاه بیشه در شهرستان خرم آباد) نتایج نشان می‌دهد که پیشروان‌های عینی در منطقه بیشه در وضعیتی متوسط قرار دارند و از میان پیشروان ذهنی نیز تنها پیشروان امنیت اجتماعی بیش از حد معیار (۳، ۸۰) بود براساس یافته‌های خوشه‌ای افراد در سه گروه نیمه ساز و ناساز و همساز قرار گرفته‌اند و آزمون تحلیل واریانس نشان می‌دهد که از پیشروان‌های عینی، آموزش مشاوره و تجربی در گروه نیم ساز و ناساز از پیشروان در ذهنی، مشارکت اجتماعی در دو گروه نیم ساز و ناساز یکسان داشته‌اند؛ در پایان بر اساس نتایج پژوهش وضعیت منطقه بیشه توسعه کارآفرینی در گردشگری منطقه بیشه پیشنهادی ارائه شده است.

نصیری و مهکویی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان بررسی نقش آبشار بیشه در توسعه گردشگری روستای بیشه، نشان داد که بین قابلیت‌های آبشار بیشه و تبدیل شدن آن به مقصد گردشگری رابطه وجود دارد و همچنین از مدل ارزیابی SWOT جهت بررسی ارزیابی وضعیت گردشگری آبشار بیشه استفاده شده که نشان می‌دهد روستای بیشه در منطقه استراتژی SO تهاجمی قرار دارد و در نهایت جهت توسعه و پیشرفت گردشگری روستایی روستایی بیشه پیشنهاد شده است. سعیدی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل ساختار فضایی ناحیه خمین با تأکید بر برنامه‌ریزی فضایی، نشان دادند که مجموع ساختار محیطی بوم‌شناختی (توپوگرافی منابع آب و خاک) و انسان‌ساخت (راه‌های ارتباطی خدمات و صنایع) در سطح ناحیه موجب شکل‌گیری عرصه‌هایی شده است که تمرکز جمعیت خدمات و نقاط سکونتگاهی را در عرصه

دشتی و مرکزی ناحیه به دنبال داشته است پیامد حاصل از آن نیز موجب شکل‌گیری نابرابری فضایی، فشار پیش از حد بر منابع محیطی در قسمت دشتی رها شدگی و تخلیه جمعیت سکونتگاهها در سایر عرصه‌ها بوده است. تقوایی و غفاری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان برنامه‌ریزی فضایی در توسعه صنعت گردشگری (مطالعه موردی: استان چهارمحال بختیاری) در این مقاله یک طرح مطالعاتی بزرگ منطقه بازفت از توابع استان چهارمحال بختیاری و هدف آن انتخاب کانونهای برتر و تنظیم تعاملات کارکردی بین هریک و سهم انجام ارائه راهبردی اجرایی در توسعه و تجهیز ساخت و سازمان فضایی حاکم بر هر کانون و حوزه فرادست آن شده است.

بهنام‌مرشدی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان پهنه‌بندی کانونهای گردشگری به منظور تعیین مناطق بهینه خدمات گردشگری در استان فارس به این نتیجه رسیدند که قلمرو تحقیق با توجه به جاذبه‌های گردشگری متعدد دارای توزیع نامتعادل و نامناسب از لحاظ دسترسی به خدمات گردشگری می‌باشد و بخش‌هایی همچون بخش مرکزی شیراز، اباده، فسا و نیریز که از لحاظ جاذبه‌های گردشگری دارای پتانسیل-های بیشتر بوده به همان نسبت خدمات گردشگری بیشتری را طلب می‌کند و باید برنامه‌ریزان و مسئولان امر توجه ویژه‌ای به این مناطق نشان دهند این مناطق را در اولویت توسعه قرار دهند و از سویی بخش‌های جنوب و جنوب‌غربی استان همچون محمله، خشت، افراز پشتکوه و توجه به آب و هوای گرم و خشک و وجود جاذبه‌های گردشگری کمتری در اولویت توسعه قرار گرفته‌اند.

عزیزپور (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان مدرنیته و تحول کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستای ایران نشان داد که تحول و نوگرایی امری محتوم و گریزناپذیر برای روستاهای کشور است، با وجود این هر گونه تحولی باید متناسب با شرایط الزامات محیطی و اجتماعی، اقتصادی صورت پذیرد، بدین معنا که نظام کالبدی فضایی روستاها دارای قواعدی است که به آن صفات خاص نظیر توازن، تعادل، کمال، وحدت و متانت نمادگرایی داده است این قواعد صفات برخواسته از فرهنگ محلی (سنتی) تاریخ و بوم سرزمین ایران است که بی‌زمان و مکان است و فقط تجلی آن متناسب با شرایط زمان و فرهنگی می‌تواند متفاوت باشد. خیرالدین و سالاریان (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان الگوسازی گرایش‌های فضایی شهرها با استفاده از الگوی رشد خودکار سلولی جهت امکان‌سنجی و انتظام توسعه فضایی شهر چالوس انجام داده‌اند که خروجی‌های تحلیل و الگوسازی گسترش فضایی شهرستان نشان می‌دهد که اغلب توسعه‌های درونی در بخش ساحلی دریای مازندران و اراضی داخل محدوده شهر است توسعه بیرونی نیز در بخش جنوبی شهر در حد فاصل کمربندی با محدوده قانونی شهر قرار دارد که می‌تواند اراضی کشاورزی و محیط زیست را تهدید کند، انتظام بخش به روند مذکور که سرعت و شدت زیاد دارد مستلزم رویکردهای راهبردی، مدیریتی و سیاست‌گذاری دقیق و قانون‌مندی است. ضیایی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان ساماندهی فضایی مقصدهای گردشگری (شهری و روستایی) در مقیاس ناحیه مطالعه موردی شهرستان طریقه‌شان‌دیز مطالعاتی انجام دادند که با هدف ساماندهی فضایی مقصد مورد مطالعه مبتنی بر تئوریک‌ها و واقعیت‌های جغرافیایی به عنوان هدف نهایی پژوهش مورد توجه واقع شده و نتایج نهایی گویای وجود نظام چهار سطحی نابسامان در سازمان فضایی شهرستان با تنوع دو مقصد برتر طریقه و شان‌دیز را نسبت به سایر مقصدها می‌باشد برای برون رفت از وضعیت نابسامانی با الگوی راهبردی سازمان فضایی از طریق مقایسه وضع موجود با الگوی تجریدی پیشنهاد شده است.

تقوایی و غفاری (۱۳۸۹) در مقاله‌ای به عنوان برنامه‌ریزی فضایی در توسعه صنعت گردشگری مطالعه موردی (استان چهارمحال بختیاری) مورد مطالعه قرار داده نتایج و یافته‌های پژوهش پس از تعریف و تعیین سطوح یا لایه‌های فضایی همگن مبادرت به انتخاب کانون‌های گردشگری برتر و تنظیم تعاملات کارکردی بین هر یک و سرانجام ارائه راهبردی اجرایی در توسعه و تجهیز ساختار و سازمان فضایی حاکم بر هر کانون و حوزه فرادست آن شده است. آسایش و کوچکی‌نژادآرام (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان ساماندهی فضای روستاها از دیدگاه جغرافیای کاربردی (مطالعه موردی شهرستان صومعه‌سرا) در این تحقیق که با رویکرد سیستمی انجام شده با توجه به کارگیری از الگوی رفتاری و استفاده از مدل‌ها و سازمان فضایی موجود مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و سپس با توجه به هدف آن دستیابی به چنین نظامی که یکپارچگی را در سطح ناحیه مورد مطالعه تحقق یافته به انجام رسانید. تقوایی و غفاری (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان برنامه‌ریزی فضایی در توسعه صنعت گردشگری مطالعه موردی (استان چهارمحال بختیاری) و با هدف معرفی مباحثی همچون لایه‌بندی فضا و تعیین اوزان عملکردی و مکان‌یابی کانون گردشگری برای سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه‌های عمرانی به عنوان رویکرد ضروری در فرایند نیل به توسعه پایدار متوازن انتخاب کانون-های برتر گردشگری را مورد توجه قرار داد.

شجاعی (۱۳۸۹) در تحقیقی به اولویت‌بندی شاخص‌های سطح‌بندی مقصدهای گردشگری استان مازندران پرداختند. نتایج تحقیق آن به برنامه‌ریزی توسعه متوازن و پایدار مقصدها در مناطق گردشگری منجر شد. نصیری (۱۳۸۸) بررسی تاثیر نقش شهرهای کوچک در ساماندهی نظم فضایی (مطالعه موردی شهرستان بومهن) نتایج حاصل از این تحلیل نشان می‌دهد که این شهر در تثبیت و نگهداری جهت ارائه اشتغال و امکانات و ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی پیرانونی خود موفق بوده است. دینگ و همکاران (۲۰۱۱)، در بررسی ساختار فضایی جاذبه‌های

گردشگری در ناچینگ چین، به بررسی ویژگی‌های ساختار فضایی جاذبه‌های گردشگری در ناچینگ، تحلیل کمی عوامل تأثیرگذار بر توزیع فضایی جاذبه‌ها، شناسایی عوامل توسعه اقتصادی منطقه، توانمندی منابع گردشگری منطقه و اقدامات دولتی به عنوان برخی از عوامل تأثیرگذار در توزیع فضایی جاذبه‌های گردشگری در منطقه ناچینگ؛ ارائه استراتژی‌ها و جهت‌گیری‌هایی برای بهینه‌سازی توزیع فضایی جاذبه‌ها دست یافتند.

هوکیم و همکاران^۱ (۲۰۱۳) به ارائه یک مدل ساختاری پرداختند که طی آن کیفیت خدمات و منصفانه بودن قیمت‌های آن را از عوامل توسعه بر وفاداری به مقصدهای گردشگری بیان نموده‌اند. خان^۲ (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای بر عوامل موثر بر وفاداری گردشگران از مقاصد گردشگری در مالزی پرداختند. ژانگ^۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی به بررسی استراتژی‌های توسعه گردشگری روستایی هدف در کشور چین پرداخته است. دلاتور و همکاران^۴ (۲۰۱۲) در پژوهشی گردشگری روستایی را به عنوان گزینه‌ای برای توسعه مناطق روستایی در اسپانیا می‌پردازد.

آلدن و دیگران^۵ (۲۰۱۲) در ارتباط با اروپایی‌سازی برنامه‌ریزی فضایی در پیرامون سلتیک توسعه منطقه‌ای و برنامه‌ریزی فضایی در بالتیک (سعیدی و همکاران به نقل از آلدن و همکاران، ۲۰۱۲)؛ دینگ و همکاران^۶ (۲۰۱۱)، در بررسی ساختار فضایی جاذبه‌های گردشگری در ناچینگ چین، استراتژی‌ها و جهت‌گیری‌هایی برای بهینه‌سازی توزیع فضایی جاذبه‌ها ارائه دادند. برگر^۷ (۲۰۱۱) در تحقیقی در زمینه ساختار و سازمان فضایی در ۴۲ منطقه هلند و همچنین ۵۰ بخش خرده‌فروشی، را از نظر جذابیت استقرار در نقاط شهری متراکم به سه دسته خوشه شهری، خنثی و شهرگریز دسته‌بندی کرده و فرم مدنظر را نیز از جنبه ساختار فضایی نشان دادند. با توجه به پژوهش‌های انجام شده، بررسی موضوع ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری در نواحی روستایی موضوعی جدید است که کمتر به آن پرداخته شده و سایر پژوهش‌ها به صورت پراکنده به این موضوع پرداخته‌اند. اما این تحقیق، برای دستیابی به شناخت و تحلیل سیستماتیک شکاف‌ها و حلقه‌های مفقوده‌ی سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در وضعیت موجود و در نهایت ارائه‌ی الگویی یکپارچه و متوازن از سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در گستره‌ی ناحیه طراحی شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است. برای رسیدن به هدف تحقیق جامعه آماری این تحقیق را آن دسته از سکونتگاه‌های روستایی بخش پاپی تشکیل می‌دهند که مقصد گردشگری اکوتوریستی محسوب می‌گردند؛ که جمعا شامل ۱۴ روستای بخش پاپی شهر سپید دشت لرستان بودند، به عبارتی، ۱۴ روستایی که دارای یکی از ویژگی‌های: جمعیت بالای ۱۰۰ نفر و یا بالای ۱۰ خانوار، دارای دهیاری، شورای اسلامی و راه آهن و یا نزدیکی به یک جاذبه طبیعی و تاریخی قرار داشتند انتخاب شدند. به عبارتی این روستاهای منتخب در کنار و یا نزدیک یکی از جاذبه‌های گردشگری منطقه بودند و یا در مسیر جاذبه قرار داشتند و در برنامه‌های توسعه روستایی حایز اهمیت بودند (دهستان چم سنگر: روستاهای ایستگاه چم‌سنگر و کولوی؛ دهستان سپیدشت: روستاهای شباندر گازه، ایستگاه بیشه، پسپیل، دراشگفت؛ دهستان کشور: روستاهای ایستگاه کشور، سنگتراشان، تازان؛ دهستان گریت: روستاهای چنار گریت و نای انگیز؛ دهستان تنگ هفت: روستاهای تنگ پنج و ایستگاه تنگ پنج. برای تعیین حجم نمونه روستاها از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب از پاسخگویان استفاده شد و در نهایت با استفاده از آماره کوکران تعداد ۳۱۸ نفر از این روستاها به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. که پس از مراجعه به منطقه مورد مطالعه ۳۱۵ پرسشنامه بصورت موفقیت‌آمیز جمع‌آوری شد. روش گردآوری اطلاعات به شیوه میدانی (پرسشنامه) بود؛ که روایی صوری آن مورد تأیید قرار گرفت و اعتبار و پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ برای متغیرها و مولفه‌های مورد بررسی در پژوهش، به ترتیب، مولفه اجتماعی - اقتصادی (۰/۷۸)، مولفه مکانی - فضایی (۰/۸۵) و مولفه کیفیت و جاذبه‌های گردشگری (۰/۸۳) بدست آمد که حاکی از مناسب بودن ابزار پژوهش بود.

¹ Hukim et al

² Khan

³ Zhang

⁴ Delatur et al

⁵ Alden et al

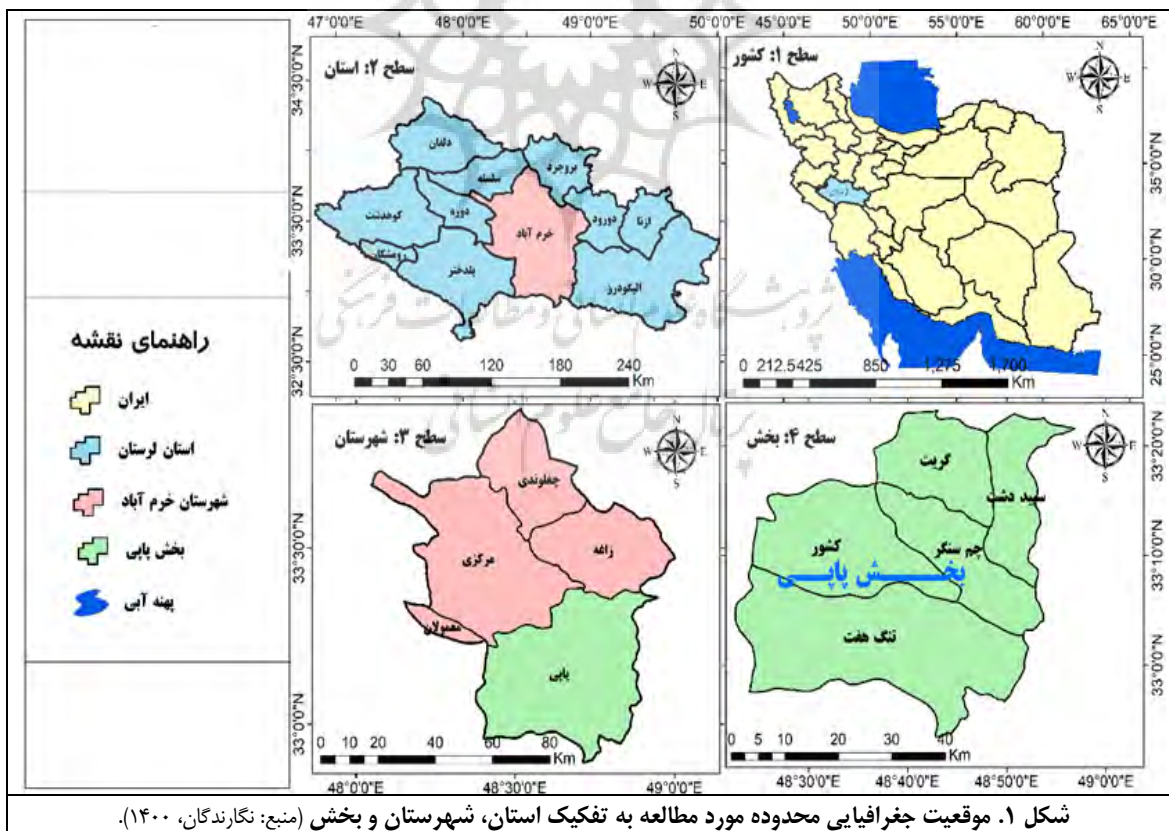
⁶ Deng at al

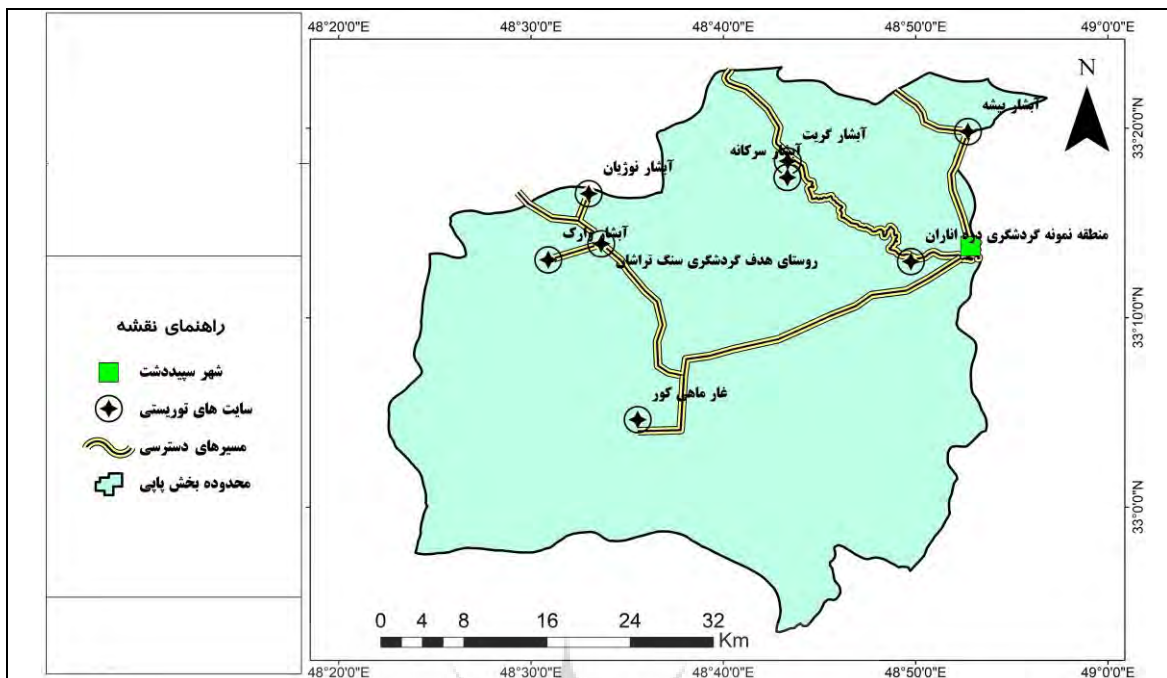
⁷ Baerger et al

برای بررسی متغیرهای تحقیق از سؤالاتی در قالب طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده شد و به آنها نمراتی از ۱ تا ۵ (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) داده شد. برای تعیین درجه توسعه فضایی و وزن هر یک از متغیرها، از سؤالاتی در قالب طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده شد و به آنها نمراتی از ۱ تا ۵ (بسیار پایین، پایین، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) داده شد. در پژوهش حاضر برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS20 و روش‌های آماری مناسب (آمار توصیفی، تحلیل خوشه‌ای) با توجه به هدف پژوهش بکار گرفته شد. همچنین از نرم‌افزار ArcGIS جهت ترسیم نقشه‌ها و تهیه الگوی فضایی مناسب منطقه استفاده شده است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

ناحیه مورد مطالعه بخش پاپی لرستان با مرکزیت شهر سپیددشت است که در مختصات جغرافیایی با عرض ۲/۳۳ و طول ۵۸/۴۸ و ارتفاع از سطح دریا ۱۰۲۱ قرار دارد (استاندارد لرستان، ۱۳۹۵). این بخش در بر دارنده سکونت جمعیتی از ایل پاپی است که مردم این منطقه بیشتر به زبان‌های لری بالاگریوه‌ای و لری بختیاری سخن می‌گویند. این شهر دارای آبشارهای زیبا و دیدنی است. راه‌آهن تهران - جنوب از این شهر عبور می‌کند. سپید دشت دارای طبیعتی زیبا با کوهستان‌های اطرافش است. فاصله این شهر با خرم‌آباد در حدود حدود ۸۰ کیلومتر است. فلسفه نام‌گذاری این شهر بسیار جالب است، بر خلاف آنچه به نظر می‌رسد، سپید اینجا به معنی سپید نیست. در زبان لری پید به معنای پیچ است و از آنجا که این شهر محل سه پیچ خط راه آهن است "سپید دشت" یا دشتی که سه پیچ از آن می‌گذرد نامیده شده است. آبشارهای بیشه، تاف، گریت، شوی، وارک، نوژیان و غیره از آبشارهای نزدیک به سپیددشت هستند که طبیعتی زیبا را در این منطقه خلق کرده‌اند. بنابر سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت بخش پاپی در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۷۱۱۱ نفر بوده‌است که از این میان ۸۸۲۷ نفر مرد و بقیه زن بوده‌اند. این بخش ۳۳۸۵ خانوار دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) (شکل ۱). در صورت پیاده روی از روستاهای گریت تا این آبشار حدود یک ساعت پیاده‌روی در مسیر جنگلی و آکنده از پوشش گیاهی خواهید داشت و یک مسیر زیبا و دلنشین تا آبشارها شرایط را برای تماشای گردشگران فراهم می‌آورد. نقشه زیر (شکل ۲)، جاذبه‌های گردشگری بخش پاپی را نمایش می‌دهد.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی جاذبه‌های گردشگری بخش پاپی (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰).

یافته‌ها و بحث

نتایج جدول (۱) نشان می‌دهد که طبق نظر روستاییان منطقه ۳۲/۷ درصد از کل گردشگران بخش پاپی شهر سپیددشت، به علت بازدید از آبشار بیشه، ۲۸/۶ درصد به علت بازدید از گردشگاه جنگلی، ۱۶/۲ درصد بازدید به علت بازدید از آبشار گریت، ۱۲/۴ درصد به علت بازدید از غار ماهی کور و ۱۰/۲ درصد به علت بازدید از آبشار نوژیان به این منطقه می‌آیند. این نتیجه نشان می‌دهد که عدم معرفی و تبلیغات مناسب در زمینه معرفی بنیان‌های طبیعی و تاریخی این منطقه باعث شده است که برخی منابع طبیعی همچون آبشار وارک، رودخانه سزار و مناطق کوهستانی بی‌نظیر کمتر مورد توجه گردشگران منطقه واقع شود. این نتیجه ضرورت ایجاد و معرفی پکیج گردشگری با نظارت تورگردانان محلی در منطقه پاپی را بخوبی روشن می‌سازد.

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان براساس جاذبه‌های گردشگری و عوامل جذب گردشگر

ردیف	متغیرهای گروه‌بندی	سطح	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۱	جاذبه طبیعی علت ورود	آبشار بیشه	۱۰۳	۳۲/۷	۳۲/۷
	گردشگر	آبشار گریت	۵۱	۱۶/۲	۴۸/۹
		آبشار نوژیان	۳۲	۱۰/۲	۵۹
		گردشگاه جنگلی	۹۰	۲۸/۶	۸۷/۶
۲	جاذبه انسان‌ساخت علت ورود گردشگر	غار ماهی کور	۳۹	۱۲/۴	۱۰۰
		راه‌آهن	۱۳۴	۴۲/۵	۴۲/۵
	آثار باستانی - تاریخی	اقامتگاه بوم‌گردی	۴۷	۱۴/۹	۵۷/۵
		امامزاده	۹۵	۳۰/۲	۸۷/۶
			۳۹	۱۲/۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

همچنین نتایج جدول (۱) نشان می‌دهد که طبق نظر روستاییان منطقه، ۴۲/۵ درصد از کل علت ورود گردشگران منطقه بخاطر وجود فرصت حمل و نقل مناسبی همچون راه‌آهن است. ۳۰/۲ درصد وجود امامزاده و ۱۴/۹ درصد اقامتگاه بومگردی و ۱۲/۴ درصد وجود آثار باستانی تاریخی

فرهنگی را علت بازدید می‌دانند. این نتیجه نشان می‌دهد که عدم معرفی و تبلیغات مناسب در زمینه معرفی بنیان‌های طبیعی و تاریخی این منطقه باعث شده است که برخی منابع طبیعی همچون آبشار وارک، رودخانه سزار و مناطق کوهستانی بی‌نظیر کمتر مورد توجه گردشگران منطقه واقع شود. این نتیجه ضرورت بهبود فرصت‌های اقامتی و علی‌الخصوص توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی و خدمات حمل و نقلی منطقه را نشان می‌دهد.

جدول ۲. نتایج یافته‌های توصیفی پاسخگویان

ردیف	متغیر گروه‌بندی	سطح	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
۱	جنسیت	مرد	۲۳۷	۶۲/۷	—	—
		زن	۱۴۰	۳۷/۳	—	—
۲	جمعیت روستا	کمتر از ۱۰۰ نفر	۴۹	۱۵/۶	۱۷۴/۴۲	۳۰/۲۲۵
		بیش از ۱۰۰ نفر	۲۶۶	۸۴/۴	۱۷۵/۰۱	۱۲/۹۲۰
۳	خانوارهای روستایی	کمتر از ۲۰ خانوار	۲۴۳	۷۷/۱	۱۷۷/۱۶	۱۷/۹۴۵
		بیش از ۲۰ خانوار	۷۲	۲۲/۹	۱۶۷/۷۶	۹/۷۵۵
۴	سن	جوان (کمتر از ۳۰)	۸۸	۲۳/۵	—	—
		میان سال (۳۰-۶۰)	۲۱۲	۵۶/۵	۳۷/۴۷	۱۱/۳۴۴
		مسن (بیشتر از ۶۰)	۷۵	۲۰	—	—
		روستای مقصد گردشگری	—	—	—	—
۵	وضعیت روستا از نظر گردشگری	قرار گرفتن در کنار یا نزدیک (جاذبه)	۲۸۹	۹۱/۷	—	—
		روستای واسط گردشگری (قرار گرفتن در مسیر جاذبه)	۲۶	۸/۳	—	—
۶	تور گردان محلی	دارد	۱۶۶	۵۲/۷	—	—
		ندارد	۱۴۹	۴۷/۳	—	—
۷	فرصت اقامت	ویلا، اقامتگاه بومگردی، کمپ اقامتی و مهمانسرا دارد	۱۶۶	۵۲/۷	—	—
		ویلا، اقامتگاه بومگردی، کمپ اقامتی و مهمانسرا ندارد	۱۴۹	۴۷/۳	—	—
۸	تعمیرگاه خودرو و جایگاه سوخت	دارد	۲۳۳	۷۴	—	—
		ندارد	۸۲	۲۶	—	—
۹	دسترسی ارتباطی (تلفن ثابت، همراه، اینترنت و..)	بلی	۲۱۸	۶۹/۲	—	—
		خیر	۹۷	۳۰/۸	—	—
۱۰	دارا بودن نهادهای اجتماعی (شرکت تعاونی، انجمن‌ها و..)	بلی	۲۹	۹/۲	—	—
		خیر	۲۸۶	۹۰/۸	—	—
۱۱	دارای نمایشگاه یا فروشگاه عرضه محصولات محلی	بلی	۲۹	۹/۲	—	—
		خیر	۲۸۶	۹۰/۸	—	—
۱۲	فاصله روستا از اولین اقامتگاه	بین ۱ تا ۱۰ کیلومتر	—	—	—	—
		بیش از ۱۰ کیلومتر	—	—	—	—
۱۳	دارا بودن فرصت اقامت (ویلا، اقامتگاه بومگردی، کمپ اقامتی و مهمانسرا)	بله	۱۶۶	۵۲/۷	—	—
		خیر	۱۴۹	۴۷/۳	—	—

**و* به ترتیب معنی‌داری در سطح ۱ و ۵ درصد خطا؛ منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

نتایج جدول (۲)، نشان داد که از مجموع ۳۷۵ پاسخگوی مورد بررسی در این تحقیق، ۲۳۵ نفر (۶۲/۷ درصد) مرد و ۱۴۰ نفر (۳۷/۳ درصد) زن بودند. چگونگی پراکنش پاسخگویان محلی را براساس جمعیت روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد. یافته‌ها نشان داد که بیش از ۸۴ درصد پاسخگویان در روستاهای با جمعیت کمتر از ۱۰۰ نفر زندگی می‌کردند. همچنین براساس یافته‌ها بیش از ۷۷ درصد پاسخگویان در روستاهای با کمتر از ۲۰ خانوار زندگی می‌کردند. میانگین سنی پاسخگویان تقریباً ۳۸ سال بوده است. بیشترین توزیع سنی نیز مربوط به سن ۳۹ سال بود. همانطور که در جدول مشاهده می‌شود، بیشترین تعداد پاسخگویان (حدود ۵۶ درصد) مربوط به گروه سنی میانسال بین ۳۰ تا ۶۰ سال است. طبق نتایج ۴۵/۱ درصد از مقاصد دارای راهنمای محلی و ۵۴/۹ درصد تورگردان محلی ندارند. حدود ۵۲/۷ درصد از روستاها از فرصت‌های اقامتی (ویلا، اقامتگاه‌های بوم‌گردی، کمپ اقامتی و مهانسرا) برخوردارند و تقریباً ۵۰ درصد روستاها فاقد امکانات اقامتی مناسب برای گردشگران هستند. همچنین، ۹۱/۷ درصد از روستاهایی مقصد گردشگری بخش پایی در کنار یا نزدیک جاذبه‌های طبیعی و تاریخی قرار دارند، و فقط ۸/۳ درصد در مسیر جاذبه قرار دارند. این نتیجه حاکی از آن است که فرصت‌های گردشگری و به ویژه صنعت اکوتوریسم در این منطقه دارای پتانسیل بالایی است. که نیازمند برنامه‌ریزی خردمندانه فضا برای تحول اقتصادی منطقه ضروری می‌نماید. علاوه بر این، حدود ۶۹/۲ درصد از روستاها از دسترسی ارتباطی (تلفن ثابت، همراه، اینترنت) برخوردارند و ۳۰/۸ درصد روستاهای مقصد فاقد امکانات ارتباطی مناسب برای گردشگران هستند. یافته‌ها نشان می‌دهد که حدود ۷۴ درصد از روستاها دارای تعمیرگاه خودرو و جایگاه سوخت و ۲۶ درصد روستاها فاقد تعمیرگاه خودرو و جایگاه سوخت هستند.

همچنین، نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که حدود ۹۰/۸ درصد از روستاها فاقد نهادهای اجتماعی همچون شرکت تعاونی، انجمن‌های شغلی و غیره هستند. این نتیجه حاکی از آن است که در این منطقه مشارکت نهادی ضعیف است و سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در منطقه موجود نمی‌باشد. علاوه بر این، نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد که ۶۷/۳ درصد از روستاهایی مقصد گردشگری بخش پایی تا اولین مرکز اقامتی بیش از ۱۰ کیلومتر فاصله دارند، و ۳۲/۷ درصد بین ۱ تا ۱۰ کیلومتر از اولین مرکز اقامتی فاصله دارند. این نتیجه نشان می‌دهد که فرصت‌های اقامتی در این بخش بسیار محدود است و می‌تواند یکی از عوامل بازدارنده ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری بخش پایی باشد. نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد که ۶۷/۳ درصد از روستاهایی مقصد گردشگری بخش پایی تا اولین مرکز اقامتی بیش از ۱۰ کیلومتر فاصله دارند، و ۳۲/۷ درصد بین ۱ تا ۱۰ کیلومتر از اولین مرکز اقامتی فاصله دارند. این نتیجه نشان می‌دهد که فرصت‌های اقامتی در این بخش بسیار محدود است و می‌تواند یکی از عوامل بازدارنده ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری بخش پایی باشد.

تحلیل خوشه‌ای کانون‌های جاذب گردشگری روستایی محدوده مورد مطالعه

همانطور که بیان گردید، در پاسخگویی به سؤال و فرضیه پژوهش و به منظور یافتن مهمترین کانون‌ها (خوشه‌های) جاذب گردشگری در نواحی روستایی بخش پایی از شیوه تحلیل خوشه‌ای کلاستر استفاده شد. برای این منظور و تهیه نقشه پهنه‌بندی کانون‌های جاذب گردشگری در نواحی روستایی بخش پایی، بر مبنای همگنی خوشه‌های گردشگری روستایی مورد مطالعه، از روش تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی تراکمی کلاستر در نرم‌افزار SPSS20 در دو مرحله استفاده شد. در این تحلیل خوشه‌های گردشگری موجود در سطح بخش پایی به سه دسته خوشه گردشگری (قوی (مقصد)، متوسط (واسط) و ضعیف) طبقه‌بندی شدند و سپس نقشه پهنه‌بندی آن با استفاده از نرم‌افزار ArcGIS تهیه شد. به دلیل توزیع پراکندگی نامتوازن خوشه‌های گردشگری روستایی در اطراف جاذبه‌های طبیعی (آبشارها) و انسان‌ساخت (راه‌آهن و اقامتگاه‌های بومگردی) بخش پایی و برای داشتن کمترین درصد خطا در تحقیق و همچنین بالا بردن دقت، واحد جغرافیایی مورد مطالعه در تحلیل خوشه‌ای، یکبار دهستان‌های بخش پایی (چم‌سنگر، سپیددشت (بیشه)، کشور، گریت و تنگ‌هفت) در نظر گرفته شد؛ و در مرحله بعد تحلیل خوشه‌ای در سطح روستاهای مورد مطالعه (۱۴ روستای کلیدی که در مسیر و یا نزدیک و یا در کنار جاذبه گردشگری مستقر بودند: ایستگاه بیشه، پسپیل، شباندر، دراشگفت، گازه، ایستگاه چم‌سنگر، کولوی، سنگتراشان، تازان، چنار گریت، نای‌انگیز، تنگ‌پیچ، ایستگاه تنگ هفت، ایستگاه کشور) این دهستان نیز انجام گرفت. در ابتدا در تحلیل خوشه‌ای وضعیت توسعه فضایی گردشگری ۵ دهستان بخش پایی مورد بررسی قرار گرفته، و سپس در سه گروه همگن از نظر توسعه‌یافتگی گردشگری طبقه‌بندی می‌شود. نتایج در قالب جداول (۳) و (۴) آمده است.

جدول ۳. نتایج محاسبات تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی (فاصله اقلیدسی) دهستان‌ها

Proximity Matrix					
فاصله اقلیدسی					
موارد (دهستان‌ها)	۱: چم‌سنگر	۲: بیشه	۳: کشور	۴: گریت	۵: تنگ‌هفت
۱: چم‌سنگر	۰/۰۰۰	۲۹/۸۵۳	۱۹/۸۴۷	۲۱/۳۹۸	۱۰/۶۵۸
۲: بیشه	۲۹/۸۵۳	۰/۰۰۰	۴۶/۹۴۵	۲۰/۲۹۲	۴۷/۱۴۰
۳: کشور	۱۹/۸۴۷	۴۶/۹۴۵	۰/۰۰۰	۳۵/۱۱۹	۲۳/۰۶۰
۴: گریت	۲۱/۳۹۸	۲۰/۲۹۲	۳۵/۱۱۹	۰/۰۰۰	۲۵/۶۸۹
۵: تنگ‌هفت	۱۰/۶۵۸	۴۷/۱۴۰	۲۳/۰۶۰	۲۵/۶۸۹	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ادامه جدول ۳. نتایج محاسبات تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی (ترکیب تراکمی خوشه‌ها) دهستان‌ها

Agglomeration Schedule						
مرحله	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		مرحله بعدی
	خوشه ۱	خوشه ۲		خوشه ۱	خوشه ۲	
۱	۱	۵	۱۰/۶۵۸	۰	۰	۳
۲	۲	۴	۲۰/۲۹۲	۰	۰	۴
۳	۱	۳	۲۱/۴۵۳	۱	۰	۴
۴	۱	۲	۳۴/۳۵۷	۳	۲	۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

همانطور که از بخش اول جدول (۳) بر می‌آید، در قسمت اول معمولاً موارد یا دهستان‌ها مشخص می‌گردد. قسمت دوم که به ماتریس تقریب‌معروف است مربع فاصله اقلیدسی هر مورد یا دهستان نسبت به دهستان بعدی را نشان می‌دهد. مقادیر کوچکتر در این ماتریس بیانگر میزان مشابهت یا همگنی دو مورد مربوط به آن عدد می‌باشد. با افزایش همگنی موارد یا دهستان‌ها از همدیگر مقدار ماتریس شباهت مربوط به موارد فوق افزایش می‌یابد (کلانتری، ۱۳۸۲ و حبیب‌پور کتابی و همکاران، ۱۳۹۵).

در قسمت دوم نتایج جدول (۳) ترکیب تراکمی خوشه‌ها که از طریق پیوند متوسط انجام گرفته است نمایش داده شده است. در این روش معیار طبقه‌بندی نه بر اساس مقادیر حداقل یا حداکثر، بلکه بر اساس مقادیر متوسط تمام اعضای خوشه انجام می‌گیرد. همانطور که از جدول (۳) بر می‌آید، فرآیند خوشه‌بندی در ۴ مرحله انجام گرفته است. ستون‌های دوم و سوم جدول نشان می‌دهد که در مرحله اول مورد ۱ و ۵، در مرحله دوم مورد ۲ و ۴، در مرحله سوم مورد ۱ و ۳، در مرحله چهارم مورد ۲ و ۱ خوشه‌بندی شده‌اند. این روند در نمودار درختی و قندیل عمودی رسم شده کاملاً مشخص شده است (شکل ۴-۶ و ۴-۷). از آنجایی که در اجرای دستور خوشه‌بندی خواسته شده بود که بخش‌های شهرستان در سه گروه همسان طبقه‌بندی شوند، بنابراین اعضای هر طبقه در جدول مستقیمی تحت عنوان Cluster Membership مشخص شده است (جدول ۴).

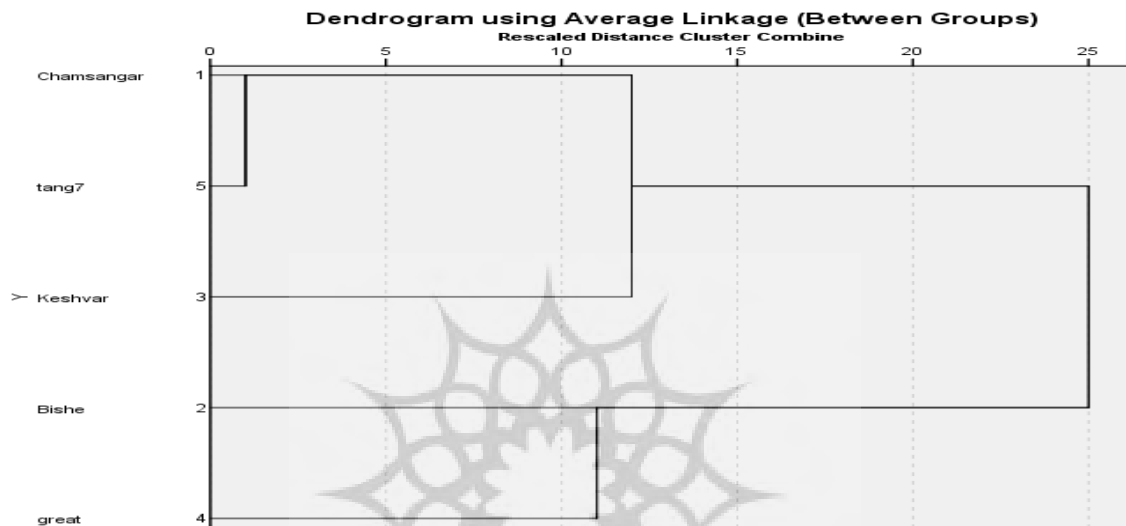
جدول ۴- اعضای هر خوشه (دهستان‌ها)

Cluster Membership	
موارد	۳ طبقه خوشه
۱- چم‌سنگر	۱
۲- بیشه	۲
۳- کشور	۳
۴- گریت	۲
۵- تنگ‌هفت	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

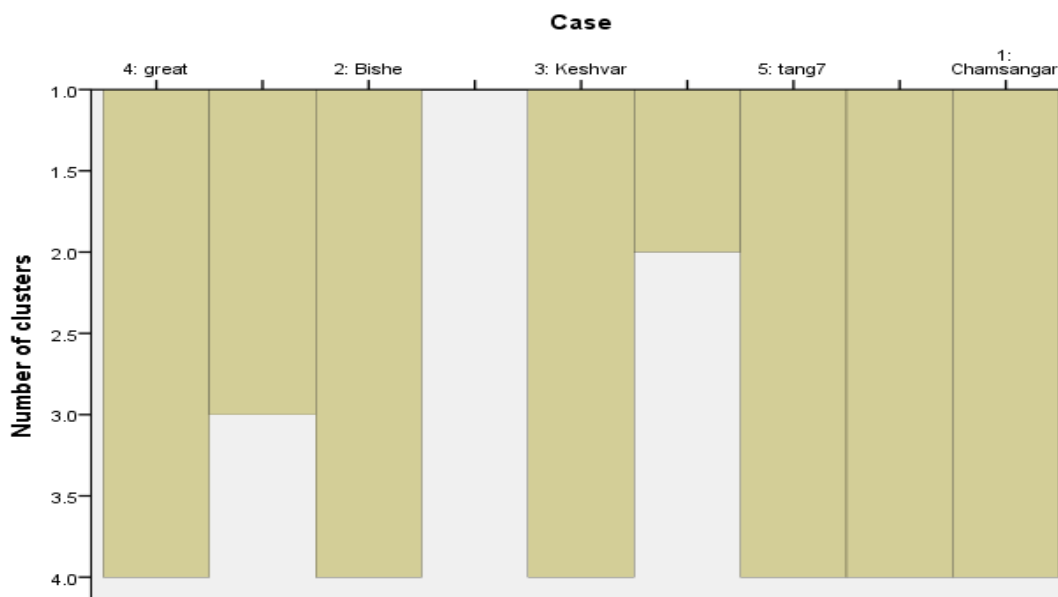
¹ Proximity Matrix

نمودار دندوگرام (نمودار درختی) برای نمایش گرافیکی نتایج یک تحلیل کلاستر بکار می‌رود. که معمولاً بصورت افقی یا عمودی نشان داده می‌شوند. در آن هر ردیف معرف یک پاسخگو می‌باشد. در این درخت‌ها پاسخگویانی که شباهت بالایی به همدیگر دارند در جوار هم قرار می‌گیرند. خطوطی هم که در این درخت‌ها مشاهده می‌شود درجه شباهت یا عدم شباهت بین پاسخگویان را نشان می‌دهد (حبیب‌پور گتانی و همکاران، ۱۳۹۵). به عبارتی، نمودار درختی نحوه ترکیب موارد یا متغیرها (دهستان‌های بخش پاپی)، را به صورت سلسله مراتبی نمایش می‌دهد. ادغام موارد یا خوشه‌ها تا جایی ادامه می‌یابد که نهایتاً همه آنها به یک خوشه بزرگ ختم می‌شوند. این نمودار همچنین ضرایب فاصله هر مرحله را نیز نشان می‌دهد. نمودار درختی فواصل بین کلاسترها را بین صفر تا ۲۵ مقیاس‌بندی می‌کند. در نمودار شکل (۳)، در فاصله ۱۲ تا ۲۵ دو کلاستر بزرگ تشکیل شده است، در فاصله ۱۱ تا ۱۲ چهار کلاستر، ۱ تا ۱۱، پنج کلاستر و در فاصله ۰ تا ۱ هم پنج کلاستر تشکیل شده است.

شکل ۳. نمودار درختی دهستان‌ها منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

در مرحله دوم در تحلیل خوشه‌ای وضعیت توسعه فضایی گردشگری ۱۴ روستای بخش پاپی مورد بررسی قرار گرفت، و سپس در سه دسته خوشه گردشگری (قوی (مقصد)، متوسط (واسط) و ضعیف) طبقه‌بندی شدند همانطور که از بخش اول جدول (۵) بر می‌آید، در قسمت اول موارد یا روستاها مشخص شد و مربع فاصله اقلیدسی هر روستا نسبت به روستای بعدی نشان داده شد. در قسمت دوم نتایج جدول (۵) ترکیب تراکمی خوشه‌ها (پیوند متوسط) نمایش داده شده است. همانطور که این جدول نشان می‌دهد، فرآیند خوشه‌بندی در ۱۳ مرحله انجام گرفته است. ستون‌های دوم و سوم جدول نیز نشان می‌دهد که در مرحله اول مورد ۶ و ۱۳، در مرحله دوم مورد ۸ و ۹، در مرحله سوم مورد ۷ و ۱۲، در مرحله چهارم مورد ۶ و ۸، در مرحله پنجم مورد ۲ و ۵، در مرحله ششم مورد ۲ و ۷، در مرحله هفتم مورد ۲ و ۶، در مرحله هشتم مورد ۱ و ۴، در مرحله نهم مورد ۲ و ۱۰، در مرحله دهم مورد ۲ و ۱۱، در مرحله یازدهم مورد ۱ و ۱۳، در مرحله دوازدهم مورد ۲ و ۱۴، در مرحله سیزدهم مورد ۱ و ۲، خوشه‌بندی شده‌اند. این روند در نمودار درختی و قندیل عمودی رسم شده کاملاً مشخص شده است (شکل ۴-۸ و ۴-۹). در جدول (۶) نیز روستاها در سه دسته خوشه گردشگری طبقه‌بندی شده‌اند.

شکل ۴. نمودار قندیل عمودی دهستان‌ها منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

جدول ۵. نتایج محاسبات تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی (ترکیب تراکمی خوشه‌ها) روستاها

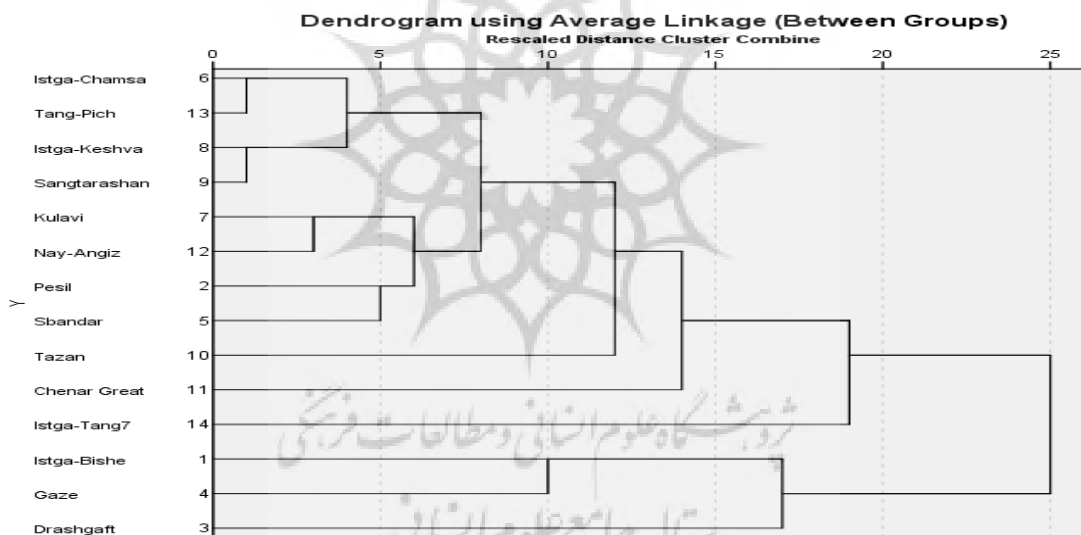
مرحله	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		مرحله بعدی
	خوشه ۱	خوشه ۲		خوشه ۱	خوشه ۲	
	۱	۶		۱۳	۲/۷۳۷	
۲	۸	۹	۴/۰۱۸	۰	۰	۴
۳	۷	۱۲	۷/۳۹۵	۰	۰	۶
۴	۶	۸	۸/۰۴۵	۱	۲	۷
۵	۲	۵	۹/۲۰۸	۰	۰	۶
۶	۲	۷	۱۱/۴۶۷	۵	۳	۷
۷	۲	۶	۱۵/۰۴۹	۶	۴	۹
۸	۱	۴	۱۷/۷۹۲	۰	۰	۱۱
۹	۲	۱۰	۲۱/۲۹۵	۷	۰	۱۰
۱۰	۲	۱۱	۲۴/۳۸۵	۹	۰	۱۲
۱۱	۱	۳	۲۹/۰۶۱	۸	۰	۱۳
۱۲	۲	۱۴	۳۳/۰۸۹	۱۰	۰	۱۳
۱۳	۱	۲	۴۲/۷۰۳	۱۱	۱۲	۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

جدول ۶. اعضای هر خوشه (روستاها)

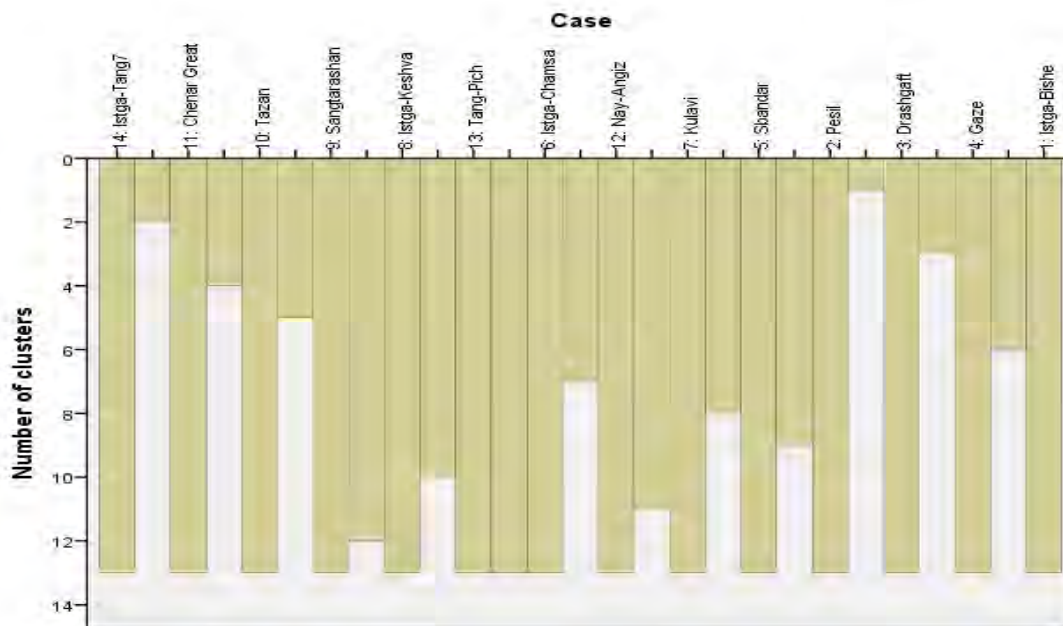
Cluster Membership	
موارد	۳ طبقه خوشه
۱- ایستگاه بیشه	۱
۲- پسیل	۲
۳- دراشگفت	۱
۴- گازه	۱
۵- شباندر	۲
۶- ایستگاه چم‌سنگر	۲
۷- کولوی	۲
۸- ایستگاه کشور	۲
۹- سنگتراشان	۲
۱۰- تازان	۲
۱۱- چنار گریت	۲
۱۲- نای‌انگیز	۲
۱۳- تنگ‌پیچ	۲
۱۴- ایستگاه تنگ‌هفت	۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

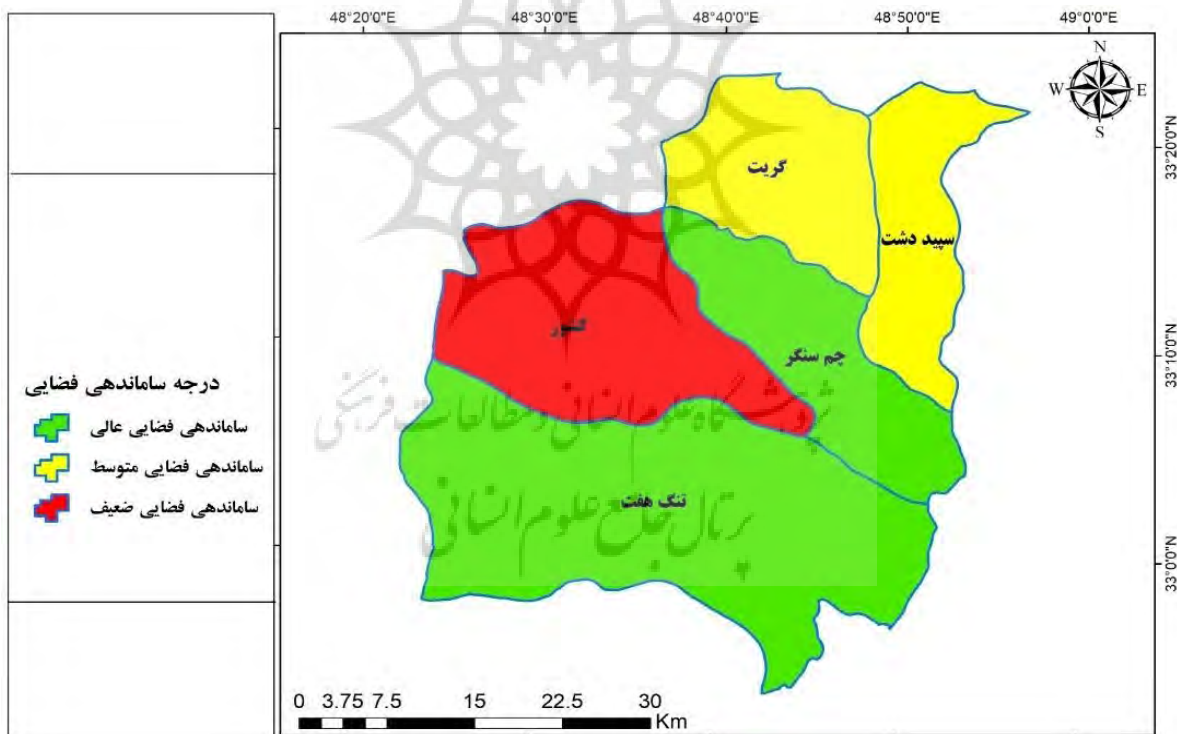

شکل ۴. نمودار درختی روستاها منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

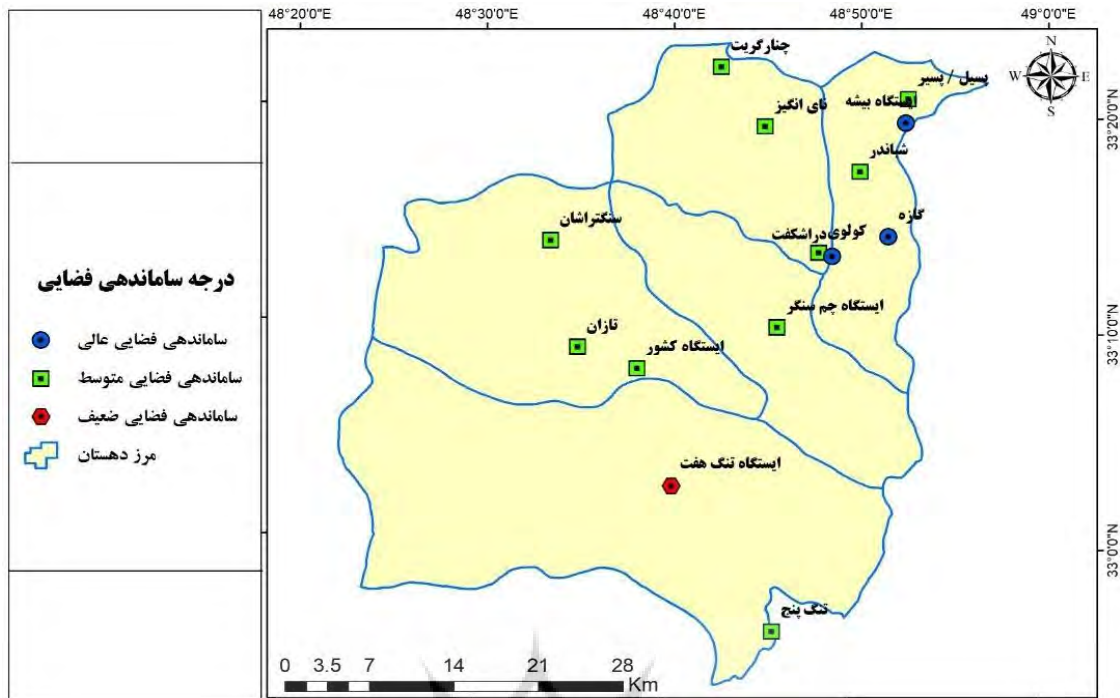
در نمودار شکل (۴)، در فاصله ۱۲ تا ۲۵ دو کلاستر بزرگ تشکیل شده است، در فاصله ۱۱ تا ۱۲ چهار کلاستر، ۱ تا ۱۱، پنج کلاستر و در فاصله ۰ تا ۱ هم پنج کلاستر تشکیل شده است. در نمودار شکل (۵)، در فاصله ۱۸ تا ۲۵ سه کلاستر بزرگ تشکیل شده است، در فاصله ۱۴ تا ۱۸ پنج کلاستر، ۱۲ تا ۱۴، شش کلاستر، از ۱۰ تا ۱۲ هفت کلاستر، از ۸ تا ۱۰ هشت کلاستر و غیره تشکیل شده است. در نهایت با توجه به نتایج بدست آمده از تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتب تراکمی و تعیین خوشه‌ها و درجات ساماندهی فضایی آنها، داده‌های بدست آمده وارد محیط نرم‌افزار ArcGIS گردیده و سپس نقشه پهنه‌بندی فضایی مقاصد گردشگری در نواحی روستایی بخش پایی مطابق شکل (۶ و ۷) بدست آمد.

شکل ۵. نمودار قندیل عمودی روستاها منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

شکل ۶. نقشه پهنه‌بندی فضایی خوشه‌های مقاصد گردشگری روستایی در بخش پاپی، به تفکیک دهستان، منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

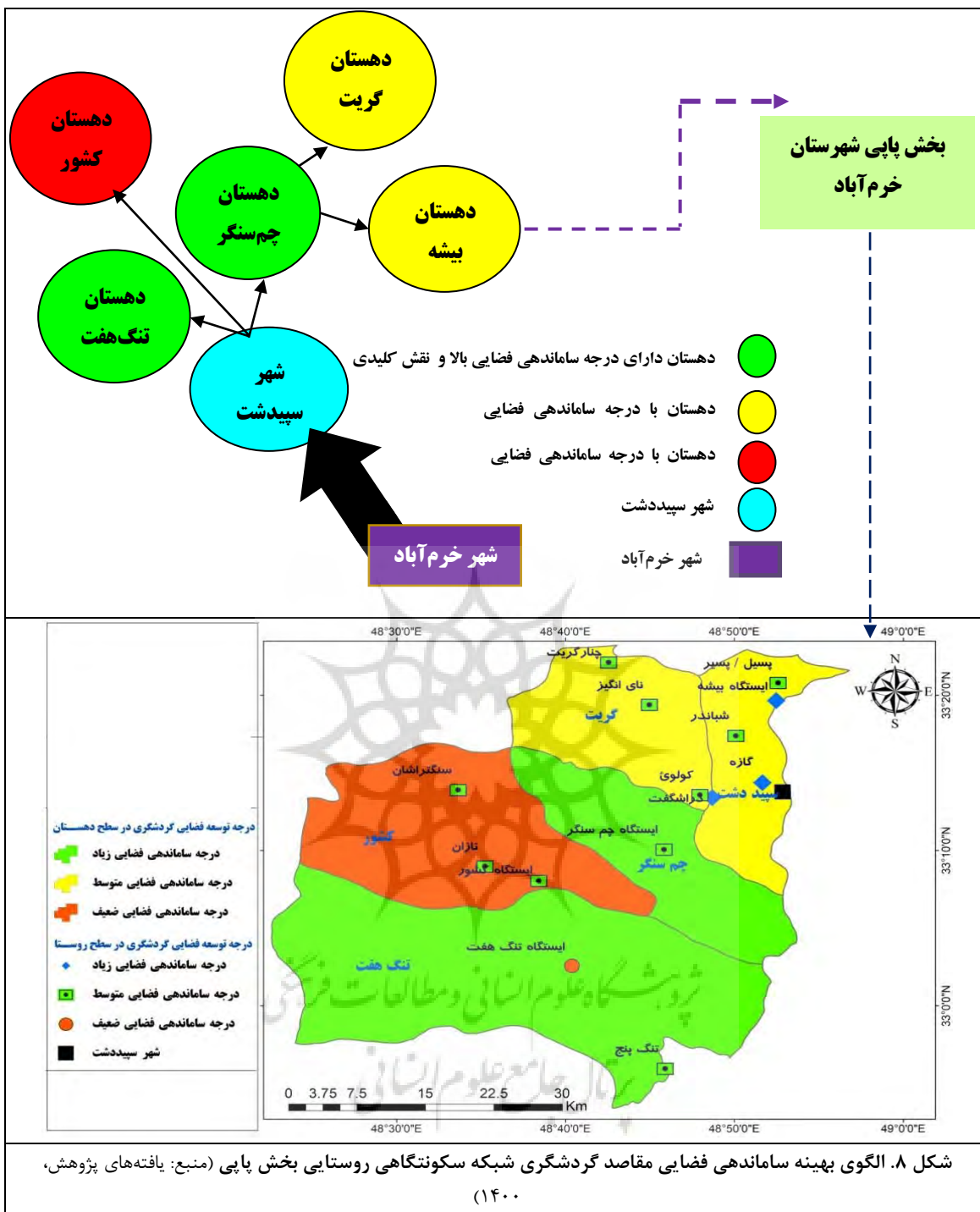

شکل ۷. نقشه پهنه‌بندی فضایی خوشه‌های مقاصد گردشگری روستایی در بخش پاپی، به تفکیک روستاها، منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

الگوی بهینه ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری نواحی روستایی بخش پاپی

در نهایت الگوی بهینه ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری روستایی بخش پاپی ترسیم شد (شکل ۸)؛ این الگو حاکی از آن است که: سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های چم‌سنگر و تنگ‌هفت واقع در بخش پاپی با فاصله‌های حدود ۷۰ تا ۸۰ کیلومتر از مرکز شهرستان (خرم-آباد)، دارای موقعیت مرکزی با عملکردها و نواحی طبیعی و خدماتی مناسب‌تری (دسترسی ارتباطی (تلفن همراه و اینترنت و راه‌آهن) هستند و تنها نیازمند سرمایه‌گذاری‌های بخش دولتی و خصوصی می‌باشند تا مزیت‌های نسبی خود را به عنوان سکونتگاه‌های دارای موقعیت مرکزی برای توسعه گردشگری حفظ و تقویت نمایند. فضاهای حاکم بر روستاهای این منطقه اغلب خالی از نهادهای مدنی و اجتماعی است و بنابراین برنامه‌های تحول‌سازی با مشارکت مردمی کمتر دیده می‌شود. این دهستان‌ها بالاترین درجه توسعه فضایی (ساماندهی فضایی) گردشگری را در بخش پاپی دارا هستند. متغیرهای وضعیت طبیعی، پذیرش اجتماعی، ابعاد فضایی و سرمایه‌گذاری مهمترین متغیرهای اثرگذار بر ساماندهی فضایی در نواحی روستایی این دهستان‌ها هستند.

سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های بیشه و گریت از نظر محیط طبیعی بسیار مستعد، دارای آبشارهای بسیار زیبا و کم‌نظیری همچون بیشه آبشار بیشه (چهل و هشتمین اثر ملی) و آبشار گریت (سرکانه / افرینه / هفت چشمه)، روستاهای پر جمعیت، دارای زیست‌گاه‌های جانوری و حیات‌وحش، از نظر موقعیت جغرافیایی از یک طرف به ناحیه کوهستانی و از طرف دیگر در کنار ایستگاه راه‌آهن بیشه قرار دارد؛ این بخش از نظر عملکردی تحت حمایت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری قرار دارد اما نتوانسته به علت عدم سرمایه‌گذاری مناسب بخش دولتی و خصوصی و همچنین عدم مشارکت نهادی و اجتماعی فرصت‌های اقامتی و خدماتی خود را گسترش دهد؛ از نظر توسعه فضایی دارای درجه متوسط و در صورت سرمایه‌گذاری در خدمات و تسهیلات مناسب و استفاده از تسهیلات کارآمد در ایجاد انگیزه برای مشارکت‌های مردمی در طرح‌ها و پروژه‌های توسعه، این سکونتگاه‌ها می‌توانند در خدمات‌رسانی پسرکانه وسیع‌تری مورد استفاده قرار گیرند. علی‌رغم برند بودن این منطقه از نظر وضعیت طبیعی و آبشارها؛ به علت نداشتن تبلیغات و اطلاع‌رسانی مناسب و نبود استراتژی مناسب بازاریابی و فروش در درجه دوم اهمیت از نظر ساماندهی فضایی قرار گرفت. بنابراین در این دهستان‌ها متغیرهای سرمایه‌گذاری، اشتغال، پذیرش اجتماعی و وضعیت طبیعی، توسعه خدمات اطلاع‌رسانی و تبلیغات مهمترین متغیرهای اثرگذار بر ساماندهی فضایی گردشگری در نواحی روستایی شناخته شدند.

سکونتگاه‌های روستایی دهستان کشور به علت دارا بودن وضعیت طبیعی غنی اکوتوریسمی (آبشارهای نوژیان و وارک و گردشگاه جنگلی) و دربردارنده روستای معروف سنگتراشان (دربردارنده جلوه زیبایی از تاریخ و طبیعت)، علی‌رغم پذیرش اجتماعی بالا و وضعیت اشتغال مناسب‌تر روستاییان از نظر درجه ساماندهی فضایی در خوشه سوم (ضعیف) ارزیابی شد. این بخش اکنون مکان مرکزی گردشگری در منطقه نیست و لازم است با سرمایه‌گذاری در خدمات و تسهیلات جدید و فراهم نمودن تسهیلات اقامتی، پذیرایی، و تبلیغات و اطلاع‌رسانی و سرمایه‌گذاری بیشتر بخش خصوصی و دولتی ارتقاء یابد. این دهستان دارای ظرفیت‌های بالقوه فراوانی در بحث توسعه پایدار است و مستعد رشد و تعالی بیشتر است. بدین‌سان سکونتگاه‌های این بخش دارای استعدادهای رشد بوده و باید به سطوح بالایی سلسله مراتب سکونتگاهی شهرستان ارتقا یافته و

عملکرد آنها گسترش یابد. مهمترین متغیر اثرگذار بر ساماندهی فضایی این دهستان پذیرش اجتماعی ارزیابی شد. بنابراین، پذیرش اجتماعی کارکرد اقتصادی گردشگری در این دهستان می‌تواند بیشتر مورد استقبال روستاییان قرار گیرد و با تبدیل شدن به مکان مرکزی گردشگری به عنوان قطب رشد مهمی برای رفع مسائل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی شهرستان خرم‌آباد محسوب گردد.

نتیجه‌گیری

این مقاله، برای دستیابی به شناخت و تحلیل سیستماتیک شکافها و حلقه‌های مفقوده‌ی سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در وضعیت موجود و در نهایت ارائه‌ی الگویی یکپارچه و متوازن از سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در گستره‌ی ناحیه سپید دشت لرستان طراحی شده است. در تحلیل خوشه‌ای وضعیت توسعه فضایی گردشگری ۵ دهستان و ۱۴ روستای منتخب بخش پاپی بررسی شد و سپس در سه گروه همگن از نظر ساماندهی فضایی طبقه‌بندی شدند. نتایج ترکیب تراکمی خوشه‌ها نشان داد که ساماندهی فضایی با درجه یک (توسعه فضایی با درجه زیاد) مربوط به دهستان‌های چم‌سنگر و تنگ‌هفت و روستاهای ایستگاه بیشه، دراشگفت و گازه بود. ساماندهی فضایی با درجه ۲ (توسعه فضایی با درجه متوسط) مربوط به دهستان‌های بیشه و گریت و روستاهای پسیل، شبندر، ایستگاه چم‌سنگر، کولوی، ایستگاه شکور، سنگتراشان، تازان، چنار گریت، نای‌انگیز و تنگ‌هفت بود و ساماندهی فضایی با درجه ۳ (توسعه فضایی با درجه ضعیف) مربوط به دهستان کشور و روستای تنگ‌هفت بود. از این‌رو، مطابق با نتایج، فرضیه تحقیق "دهستان و روستاهای مقصد گردشگری بیشه و گریت به عنوان کانون (خوشه) برتر شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی در ابعاد فضایی گردشگری در نواحی روستایی بخش پاپی است" بخشی از فرضیه رد شد (دهستان‌های گریت و بیشه در خوشه دوم قرار گرفتند و خوشه برتر و دارای ساماندهی فضایی قوی‌تر مربوط به دهستان‌های چم‌سنگر و تنگ‌هفت) بود و بخشی از آن (خوشه‌ها در سطح روستاها (روستاهای مقصد گردشگری بیشه و گریت به عنوان کانون (خوشه) رد نشد. این نتایج با یافته‌های پودینه و طولابی‌نژاد (۱۳۹۸) و پیرداده‌بیرانوند و همکاران (۱۳۹۷) در مورد اهمیت توجه به ایستگاه بیشه مطابقت دارد. همانطور که در نقشه پهنه‌بندی خوشه‌های گردشگری بخش پاپی شهرستان خرم‌آباد دیده شد، در ناحیه خوشه یک، با درجه توسعه فضایی زیاد، دهستان چم‌سنگر (حمایت اجتماعی، ابعاد فضایی)؛ دهستان تنگ‌هفت (پذیرش اجتماعی، وضعیت طبیعی و ابعاد فضایی) و مشارکت نهادی، ابعاد جمعیتی، خدمات اقامتی (روستای ایستگاه بیشه)؛ مشارکت اجتماعی (روستای چنار گریت)؛ دیده می‌شود که متغیرهای اجتماعی و کالبدی - فضایی بیشترین تأثیر را بر روی ساماندهی فضایی منطقه داشته‌اند. این مناطق دارای بیشترین میزان مشارکت نهادی، پذیرش اجتماعی، شبکه حمل و نقل مناسب و دسترسی ارتباطی و موقعیت جغرافیایی مناسب بوده‌اند. سرمایه‌گذاری مناسب در خوشه‌های مختلف گردشگری در این بخش از شهرستان به ویژه در مناطق روستایی می‌تواند با تبدیل مزیت‌ها و پتانسیل‌های هر روستا و دهستان به سرمایه‌های اجتماعی، موجبات رشد اقتصادی را در بسترهای جغرافیایی خود فراهم آوردند.

الگوی بهینه ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری نواحی روستایی بخش پاپی شهرستان خرم‌آباد بیانگر آن است که رقابت‌های مکانی در نواحی مختلف و نبود زیرساخت‌های زیربنایی مختلف منجر به بروز تفاوت در سطوح ساماندهی فضایی در بین روستاها و دهستان‌های مورد مطالعه شده است. نتایج نشان داد که رقابت بر سر جذب سرمایه (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مکانی و فضایی) برای جذب گردشگر در نواحی روستایی این منطقه وجود دارد تا بتوانند از جایگاه بهتری از نظر رشد گردشگری و اقتصادی برخوردار باشند. این ناحیه به علت دسترسی به ایستگاه راه‌آهن (بیشه، چم‌سنگر، کشور و تنگ‌هفت) تبادل گردشگر بویژه از منطقه جنوب کشور را تسهیل نموده است. و در این میان دهستان چم‌سنگر و تنگ‌هفت و روستاهای ایستگاه بیشه و چنار گریت، گازه و دراشگفت دارای نقش کلیدی در ساماندهی فضایی هستند. بنابراین، با توجه به نتایج بدست آمده می‌توان راهکاری کاربردی زیر را برای ساماندهی فضایی مقاصد گردشگری روستایی بخش پاپی پیشنهاد نمود:

- برای توسعه و ساماندهی فضایی گردشگری در بخش پاپی نیاز به یک انگاره (نگاه مداخله‌گر عوامل) برای توسعه فضایی است، به عبارتی برای ساماندهی فضایی در این منطقه داشتن یک نگاه سیستمی و یکپارچه به کلیه منابع و عوامل در فضا (منابع انسانی و منابع طبیعی) ضروری می‌نماید. و نیازمند یک برنامه‌ریزی منطقه‌ای جامع است؛
- حمایت دولت از طریق دسترسی به حمل و نقل مناسب در روستاهای مجاور در دهستان‌های دارای ایستگاه راه‌آهن، که دارای طبیعت بسیار جذاب و بکر در مناطق روستایی هستند؛

- بنظر می‌رسد مشکلات نهادی و عدم مشارکت اجتماعی مردم منطقه و کمبود سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در منطقه منجر به بروز ساماندهی فضایی نامطلوب گشته است. توصیه می‌شود سازمان‌های مردم‌نهاد در این منطقه فعال شوند (و یا شکل بگیرند) که وجود اینچنین سازمان‌هایی منجر به جذب سرمایه‌گذاران مختلف (بخش دولتی و خصوصی) می‌گردد؛
- از آنجایی که حضور کارآفرینان در روستا باعث تولید ایده و پویا شدن محیط روستا و جذب سرمایه‌گذاران و فعال شدن چرخه اقتصادی روستا و رشد سازمان‌های اجتماعی مردم‌نهاد می‌شود به عبارتی، کارآفرینان دارای تفکر خلاق در بهره‌گیری از پتانسیل‌های محیطی منطقه و بهره‌برداری از منابع هستند توصیه می‌شود به کارآفرینی و فراهم آوردن زمینه‌های آن در روستاهای مورد مطالعه توجه ویژه شود؛ و
- از آنجایی که دهستان‌های چم‌سنگر و تنگ‌هفت دارای نقش کلیدی در ساماندهی فضایی منطقه محسوب می‌شوند پیشنهاد می‌گردد به توسعه و بهبود زیرساخت‌های ارتباطی، خدماتی، اقامتی، اطلاع‌رسانی و تبلیغات برای این نواحی توجه ویژه گردد.

منابع

- آسایش، حسین، فاطمه، کوچکی‌نژاد ارم ساداتی، (۱۳۸۴) ساماندهی فضا روستاها از دیدگاه جغرافیای کاربردی (مطالعه موردی شهرستان صومعه سرا) فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال دوم، شماره ۶
- آسایش، حسین (۱۳۷۷). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ دوم، تهران.
- افراخته، حسن، حجی‌پور، محمد و جوان، فرهاد (۱۳۹۷). نفت و دگرش ساختار اقتصاد روستایی ایران. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۸، شماره ۵۰، صص ۳۹-۶۰.
- بهنام‌مرشدی، حسن؛ فرجی‌سبکیار، حسنعلی؛ رضوانی، محمدرضا و محمدیان، زهرا (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی فضایی خدمات گردشگری (مطالعه موردی: استان فارس). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵: صص ۲۹۵-۲۷۷.
- پاپلی‌بزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۴۰۲). گردشگری، مفاهیم و ماهیت، انتشارات سمت، تهران. چاپ دهم. بهمن ۱۴۰۲
- پودینه، محمدرضا، طولابی‌نژاد، مهرشاد (۱۳۹۸). بررسی اثرات گردشگری بر فضا و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش پایی شهرستان خرم آباد).
- پیرداده‌بیرانوند، کبری، احمدوند، مصطفی، شرفی‌سرابی، وحید (۱۳۹۷) پیشروان‌های انسانی توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری (مورد مطالعه: روستای ایستگاه بیشه در شهرستان خرم آباد) فصلنامه پژوهش‌های روستایی.
- تقوایی، مسعود و غفاری، سید رامین (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی فضایی در توسعه صنعت گردشگری (مطالعه موردی: استان چهارمحال و بختیاری، محور بازت). فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. دوره ۲۵، شماره ۹۶، صص ۹۹-۷۹.
- خادم‌آدم، ناصر (۱۳۷۲). سیاست توسعه: عوامل و موانع پیشرفت، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۷۳ و ۷۴، صص ۱۱۲-۹۰.
- خیرالدین، رضا و فردیس سالاریان (۱۳۹۴). الگو سازی گرایشهای فضایی شهرها با استفاده از الگوی رشد خودکار سلولی جهت امکان سنجش و انتظام توسعه فضایی شهر چالوس، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال پانزدهم، شماره ۳۹، صص ۱۷۶-۱۵۳.
- دولفوس، اولیویه (۱۳۷۳). تحلیل جغرافیایی، ترجمه دکتر سیروس سهامی، نشر نیکا، مشهد.
- دیده‌بان، محمد، پوردیهیمی، شهرام و ریسمانچیان، امید (۱۳۹۲)، روابط بین ویژگی‌های شناختی و پیکره‌بندی فضایی محیط مصنوع، تجربه‌ای در دزفول، دو فصلنامه معماری ایران، شماره ۴، صص ۶۴-۳۷.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس.
- زردان، میثم، منصوربهمنی، مسلم، (۱۳۹۴). گردشگری روستایی و اصول توسعه گردشگری پایدار، صص ۱۰-۱۵.
- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۹). اصول و روش‌های برنامه ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه تهران.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۵). مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت.
- ضیایی، محمود، جاودان، مجتبی و کاظمی‌ازغدی، سیمین (۱۳۹۳)، ساماندهی فضایی مقصدهای گردشگری (شهری و روستایی) در مقیاس ناحیه‌ای مورد: شهرستان طربیه شاندریز، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۳، پیاپی ۹، صص ۱۱۰-۸۳.
- عزیزپور، فرهاد (۱۳۹۴). مدرنیته و تحول کالبدی فضایی سکونتگاه‌های روستایی ایران، شماره ۱۵۵ پاییز ۱۳۹۵.
- فراهانی، حسین (۱۳۸۵). ارزیابی پایداری در نواحی روستایی با تأکید بر عوامل اجتماعی و اقتصادی: مطالعه موردی شهرستان تفرش، رساله دکتری جغرافیای انسانی، گرایش برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران
- فرجی‌دانا، احمد (۱۳۷۱). آمایش سرزمین و توسعه فضایی یکپارچه. فصلنامه تحقیقات اقتصادی، شماره ۴۶، صص ۲۴-۱.

- فرجی، امین، عظیمی، آزاده (۱۳۹۷). درآمدی بر تحلیل ساختار و سازمان فضایی، انتشارات دانشگاه تهران.
- غفاری، سید رامین (۱۳۸۰). کنکاشی در مفهوم فضا و ساماندهی نظام فضایی سکونتگاه‌های روستایی. فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۱۰، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۸۰، صص ۴۴-۴۸.
- مطیعی‌لنگرودی، سیدحسن و رضائیه‌آزادی، مریم (۱۳۹۲). ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۲، پیاپی ۴، صص ۹۱-۷۵.
- نظم‌فر، حسین (۱۳۹۱). سازمان فضایی نظام شهری (مفاهیم، نظریه‌ها و مدل‌ها)، تبریز: انتشارات فروزش. ۱۶۰ ص.
- Alden, J (2012). Regional development and spatial planning in an enlarged European Union: Ashguth publishing Ltd.
- Delatorr, m, Genoreva millan Vazquez, trechera Herreros, sose Luis & mora les fernunde2, Emilio, (2012). Rural tourism as an ALternativetot he development for Rural Areas and the creation of Employment ginternational rural of Hhmatites and social sciuce vol, No, 20, 162-175.
- Ding, L., Wang, Y., Zhang, F., Wu, X., & Tang, S. (2011). Spatial Structure of Tourist Attractions in Nanjing, China. IEEE.
- Guun, Clare. A. and Var, Turgut. (2002): Tourism planning: basic, concepts, cases, (4th). New York. Rutledge
- Hokims, Hdlands & Sook Hanll. (2013). A structurur modet for Examining how Destinatimimage prerec&dualue and service Quality Affect Destinction Loyalty: acase study of orlando: iNtERNAtioNALJouRN ALof Tourism Res EaR CHint. J. Tourism Res. 15. pp. 313-328.
- Khan, H. A. (2013). Factors influ encing of tourist Ioy Iy Astudy on tourist destination in malaysin, procoeding of 3 Asia pacife Business Research conference kuala Lum pur malaysia PENN: 987-922069/-19-1.
- Risteski, M., Kocevski, J. and Arnaudov, K. (2012). Spatial Planning and Sustainable Tourism as Basis for Developing Competitve Tourist Destinations. Procedia – Social and Behavioral Sciences 44 (2012), 375-386.
- Sharpley, R. and Telfer, D. J. (2002). Tourism and Development: Concepts and Issues. Clevedon: Channel View Publications.
- UNWTO (2011). Tourism Highlights. Madrid: World Tourism Organization.
- Zhang, XueMing (2012). Research on the development strategies of rural tourism in Suzhou based on SWOT analysis. Energy Procedia, 16: 1295–1299. DOI: 10.1016/j.egypro.2012.01.207